

287 Zal ik dapper zijn?

Naschrift bij de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag 2026

'Zou ik dapper geweest zijn in de oorlog?' Enkele dagen voor de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag stelde psychiater en neurowetenschapper Iris Sommer zichzelf deze vraag in een indringende column in het dagblad Trouw. Ze riep in herinnering hoe in de nacht van 21 op 22 januari 1943 Het Apeldoornsche Bosch² werd ontruimd. Alle ruim 1200 Joodse psychiatrische patiënten gingen rechtstreeks op transport naar Auschwitz. Personeel dat op het terrein woonde, vluchtte met het

gezin of werd ook afgevoerd.

Iris Sommer spitste aan het slot van haar column haar vraag toe: "Zou ik er in 1943 tot het eind toe geweest zijn voor de mensen die niet voor zichzelf konden opkomen? Of zou ik gevlucht zijn? Mijn generatie heeft die keuze nooit hoeven maken. Maar er zijn genoeg momenten waarop ook wij dapper kunnen zijn, en voor de kwetsbaren kunnen opkomen."

Drie dagen na de column van Iris Sommer vond de Dodenherdenking op de Dam plaats. Later op die avond keken we naar 'Pauw & De Wit, dit keer Pauw die meestal garant staat voor een goed groepsgesprek. Het werd een indrukwekkende uitzending. Onder de gasten was ook Mart de Kruif, luitenant-generaal b.d. in de Koninklijke Landmacht. Ik citeer hem, grotendeels letterlijk.

"De Duitsers zeggen: Als je herdenkt dan heeft dat twee functies: het is een Gedenkstätte en het is een Mahnmal. Wij zitten erg op het *herdenken* en morgen gaan we *vieren*, maar er zit een schakel tussen, namelijk: wat betekent het herdenken van vandaag voor mijn handelen op 5 mei en daarna? De Holocaust begon met het bordje *Voor Joden verboden* en we deden niets. Dus de vraag is wel – en dat had ik graag willen horen – wat ons herdenken van vandaag, morgen voor onszelf in ons persoonlijk leven betekent [...]. Als je dat niet doet, dan wordt het een ritueel, dan is het leeg."

* * *

In Duitsland werd voor WO II de Volkstrauertag gehouden om de in WO I gesneuvelden te herdenken. Totdat in 1934 de door de nationaalsocialisten ingestelde Heldengedenktage de Volkstrauertag verdrong. Er werd niet meer getreurd en de vlag ging niet meer halfstok. De gesneuvelde helden werden vereerd en de vlag ging in top. Dat noemde Nietzsche "Umwertung aller Werte". In 1948 werd de Volkstrauertag in ere hersteld en vanaf 1952 kent deze dag op de zondag vóór de eerste adventszondag een officieel herdenkingsmoment met onder meer een toespraak van de bondspresident in de Bondsdag. Op veel plaatsen vinden samenkomsten plaats rond Mahnmalen en klinkt daar de oproep om waakzaam te zijn!

Naast de Volkstrauertag in november *herdenkt* Duitsland op 8 mei het einde van de Tweede Wereldoorlog. Die dag herinnert aan de formele overgave van nazi-Duitsland op 8 mei 1945 en is daardoor een beladen dag, nadrukkelijk geen feestdag. Veertig jaar na de capitulatie leerden de Duitsers echter – door de toespraak van bondspresident Richard von Weizsäcker³ op 8 mei 1985 – anders naar het eigen verleden te kijken. De essentie van zijn toespraak was, dat 8 mei 1945 voor de Duitsers vooral een dag van bevrijding van het onmenselijke systeem van de nazidictatuur moest zijn. Hij benadrukte dat elke Duitser *persoonlijk* de erfenis, de schuld van dit collectieve verleden moest aanvaarden: "Wie zijn ogen sluit voor het verleden, is blind voor de toekomst". Dat was des te indrukwekkender omdat hijzelf in de oorlog dienstplichtig officier was én betrokken bij de mislukte aanslag op Hitler. Zijn vader was in de oorlog honorair SS-generaal-majoor en werd na de oorlog veroordeeld. Zoon Richard was één van zijn verdedigers. Wat moet dat voor vader en zoon betekenen hebben? Over dapper gesproken?!

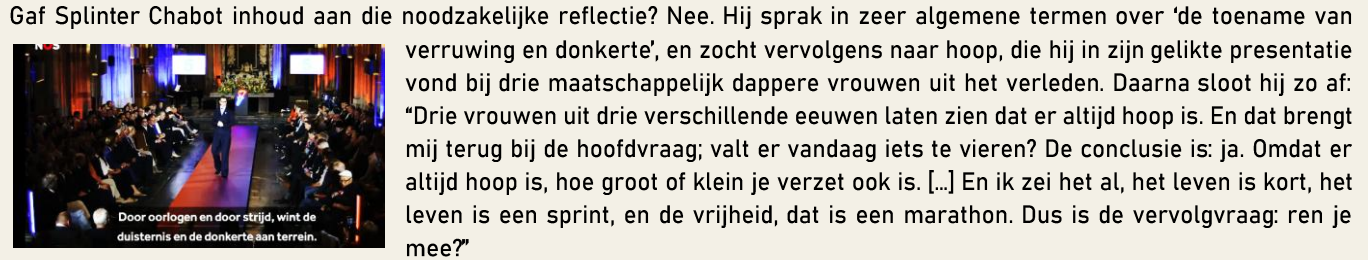
Zo reikte hij elke Duitser op die 'Tag der Befreiung' in 1985 een *persoonlijk moreel kompas* aan. Zijn toespraak wordt beschouwd als een van de belangrijkste redevoeringen in de naoorlogse Duitse geschiedenis. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Richard von Weizsäcker in 2008 in Middelburg de Four Freedoms Award kreeg uitgereikt voor zijn bijdrage aan Duitslands vernieuwing na de Tweede Wereldoorlog.

* * *

In Nederland gaat 4 mei, met de Dodenherdenking naadloos over in 5 mei, de Bevrijdingsdag als feestdag. Dat gebeurt met brandende fakkels die in de nacht van 4 op 5 mei uit Wageningen door zo'n 2000 estafettelopers naar onder meer alle bevrijdingsfestivals worden gebracht, waar dan de bevrijdingsvlam wordt aangestoken.

Maar daarvoor gebeurde ook dit jaar nog iets anders – ik vermoed door slechts weinigen in het land opgemerkt, laat staan gezien. Want terwijl op 5 mei honderdduizenden al op weg waren naar de bevrijdingsfestivals en andere feestplekken, sprak in een *besloten* bijeenkomst schrijver en televisiemaker Splinter Chabot *de 5-meilezing*⁵ uit voor een selecte groep vertegenwoordigers van de politiek, cultuur en maatschappelijke organisaties, zeker geen doorsnede van onze bevolking.

Waarom deze lezing? Het Nationaal Comité 4 en 5 mei schreef daarover op zijn website: "Om de geschiedenis en doorwerking van de oorlog zo goed mogelijk te kunnen doorgronden, is het nodig om *te reflecteren op die fundamentele vragen die ook nu nog aan de orde van de dag zijn: hoe werken mechanismen van uitsluiting en haat?*"

Gaf Splinter Chabot inhoud aan die noodzakelijke reflectie? Nee. Hij sprak in zeer algemene termen over 'de toename van verzuim en donkerte', en zocht vervolgens naar hoop, die hij in zijn gelikte presentatie vond bij drie maatschappelijk dappere vrouwen uit het verleden. Daarna sloot hij zo af: "Drie vrouwen uit drie verschillende eeuwen laten zien dat er altijd hoop is. En dat brengt mij terug bij de hoofdvraag: valt er vandaag iets te vieren? De conclusie is: ja. Omdat er altijd hoop is, hoe groot of klein je verzet ook is. [...] En ik zei het al, het leven is kort, het leven is een sprint, en de vrijheid, dat is een marathon. Dus is de vervolgvraag: ren je mee?"

Helaas, met deze woorden veranderde Chabot de hoofdvraag van het Nationaal Comité ["Hoe werken mechanismen van uitsluiting en haat?"] in een geheel andere hoofdvraag: "Valt er vandaag iets te vieren?" Wat restte was een inhoudsloze en betekenisloze oproep om te rennen. Waarheen als samenleving? De toespraak van Chabot was het mooie, maar lege ritueel waarvoor Mart de Kruif waarschuwde; Chabot gaf ons geen moreel kompas om als samenleving in de goede richting te rennen.

* * *

Duitsland gaat ons voor: Waar in Nederland de discussie over het karakter van de Dodenherdenking maar niet tot een einde kan komen, worden in Duitsland al sinds 1952 niet alleen 'de doden van twee oorlogen aan de fronten en in het vaderland herdacht', maar ook 'de slachtoffers van gewelddadige oppressie in alle naties'. De Befreiungstag roept in Duitsland op om het moreel kompas te volgen. Ook in de woorden van Iris Sommer en Mart de Kruif hoorde ik voor en op 4 mei krachtige persoonlijke oproepen om waakzaam en dapper te zijn, het morele kompas te volgen. Alleen dan zal het herdenken en vieren geen leeg ritueel zijn.

Zal ik dapper zijn en zo leven dat *niet* mijn eigen bestaan de maat der dingen is, maar de zorg voor de kwetsbaren *wel* mijn moreel kompas - tot het einde toe?

NOTEN

1. "Zal ik dapper zijn?" De mailfoto toont het standbeeld Ongebroken Verzet 1940-1945 op de Algemene Begraafplaats Driemond, Amsterdam. Een man met opgeheven hoofd die ondanks zijn zware lot standvastig blijft. Het beeld is een ontwerp van beeldhouwer en verzetsman Hubert van Lith. Het is een kleinere voorstudie van het bekende monument 'Ongebroken Verzet' dat in Rotterdam staat.
2. Zie [hier](#) meer indringende informatie van het Herinneringscentrum Apeldoornsche Bosch
3. Meer over Richard von Weizsäcker op de website van het [Duitslandinstituut: een-verzoenend-maar-vasthoudend-diplomaat](#)
4. Friedrich Nietzsche, gemunt in 1844
5. [5-mei-lezing-Splinter-Chabot](#)

MUZIEK

1. "Sag mir wo die Blumen sind" – Eenvoudiger tekst is haast niet mogelijk. Maar de betekenis van de woorden wordt steeds beklemmender. [Marlene Dietrich zingt ze](#), 60 jaar oud. Ze veroverden de wereld als een oproep waakzaam te zijn. [Hier de tekst, hertaling en toelichting](#).
2. "[Soave sio il vento](#)" – Laat de wind zacht zijn. Ook al zulke simpele woorden. Ja, maar misschien wel de mooiste aria uit zeker de mooiste opera van Mozart: *Così fan tutte*.